

Mikä minua ja meitä voi innostaa luterilaisuudessa? Miten tämän voisi sanoittaa?

Oulun hiippakunnan pastoraalikurssi Oulussa 6.5.2024

Tomi Karttunen

Johdanto

Luterilaisuuden yksi menestystekijä oli 1500-luvulla irtokirjasintekniikkaan perustuvan kirjapainotaidon keksiminen ja sen hyödyntäminen tilanteessa, jossa painotuotteita tai joukkotiedotusvälineitä ja informaatiovirtaa ei vielä ollut liiaksi asti. Tämän ajan apuvälineitä hyödyntäen kysyinkin osana valmistautumista tekoäly ChatGP:ltä, mikä luterilaisuudessa voi innostaa. Tällä kertaa (12.3.2024) sen vastaus kuului näin:

Luterilaisuus voi innostaa monista eri syistä riippuen yksilön taustasta ja kiinnostuksen kohteista. Jotkut saattavat innostua luterilaisuuden korostamasta armosta ja anteeksiannosta, kun taas toiset saattavat löytää innostuksen luterilaisen teologian syvällisestä opetuksesta Jumalan sanasta ja sakramenteista. Lisäksi monet arvostavat luterilaisen perinteen musiikkia ja liturgiaa sekä yhteisön tukea ja osallisuutta.

Tässä on yleisellä tasolla kuvattu monia keskeisiä piirteitä siitä, mikä myös itselleni luterilaisuudessa on tärkeää. Aivan oikein siinä myös todetaan, että yksilölliset tekijät vaikuttavat siihen, mikä innostaa. On kuitenkin jotakin yhteistä pohjaa. Huomionarvoista on, että kuvaus on varsin hengellisesti painottunut kuten yleensäkin ChatGP:n vastauksissa kirkollisella alalla.

Oma taustani luterilaisena kristittyinä, pappina ja teologina on se, että varsinkin pappisisän puolelta luterilainen kirkollisuus on ollut jo sukupolvien ajan varsin keskeinen suunnannäyttävä elämässä. Herätysliikkeistä herännäisyys on ollut eniten läsnä. Äidin äidin kautta opin tuntemaan myös maltillista karismaattista herätyskristillisyyttä. Molempien vanhempien sukuperinnöstä olen saanut omanlaisiaan luterilaisessa kirkossa esiintyviä vaikutteita. Olen kasvanut pienestä pitäen paikallisen seurakunnan toiminnan ja jumalanpalveluselämän arvostamiseen. Opiskeluaikana vakiintui tapa osallistua säännöllisesti sunnuntain messuun. Seurakuntatyössä näkemys eri hengellisten liikkeiden kirjosta ja vaikutuksesta käytännössä laajeni ja syventyi. Seurakuntatyössä kohdattava todellisuus on toki sitten seurakuntapappivuosiensa muuttunut aika paljon 15 vuoden aikana. Kehitystä olen seurannut itse seurakuntalaisena mutta ennen muuta valtakunnallisella, tutkimuksellisella ja kansainvälisellä tasolla – paljolti ekumeenisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä.

Nuorena pappina vanhempien kollegojen pohdinnat ja esimerkiksi hengellisen ohjauksen kurssi sekä klassiseen kristilliseen spiritualiteettiin perehtyminen auttoivat syventämään hahmotustani hengellisen elämän eri ulottuvuuksista, samoin erilaiset käytännön tilanteet, saarnojen ja puheiden valmistelu sekä teologian soveltaminen tässä yhteydessä. Viimeksi kuluneiden 30 vuoden aikana ekumeeniset kohtaamiset ja luterilaisuuden ekumeenisten ulottuvuuksien näkeminen on tullut itselleni yhä tärkeämmäksi. Olen luonnollisesti ennen muuta kristitty, vasta sitten luterilainen, vaikka käytännössä kristillisyyden muoto, johon olen kasvanut, on luterilaisuus sen suomalaisessa ja pitkälti myös pohjoismaisessa muodossa.

Käytännöllisen ja kokemuksellisen ulottuvuuden lisäksi taustalla on vaikuttanut älyllinen teologinen perehtyminen ja pohdiskelu. Omalla kasvun matkallani esimerkiksi pastoraalitutkinto oli keskeinen syventävä pastoraalisesti suuntautuneen teologian osio, jota vasten saattoi peilata sitä mitä käytännössä oli kokenut ja ajatellut. Sitä kautta avautui uusia, myös innostavia näköaloja. Yksi tärkeä innostuksen lähde itselleni on siis ollut teologinen ja muu käytännön papin työtä tukeva opiskelu siten, että luettu ja käytännön työ pääsevät luovaan vuorovaikutukseen. Ajan myötä olen myös ymmärtänyt yhä syvemmin sen, mikä ero on kirkollisen ja akateemisen teologian välillä, vaikka molempia tarvitaan. Väitöskirjani keskushenkilön Dietrich Bonhoefferin luterilainen ja ekumeeninen teologia oli ja on samanaikaisesti sekä älyllinen haaste että tuki spiritualiteetin syventämiselle ja kristillisen uskon ja papinkutsumuksen käytännön todellisuuden pohtimiselle, että sen ymmärtämisen syventämiselle. Olin tässä mielessä mielestäni onnekas tutkimusteeman suhteen. Näin on, vaikka aluksi se vaikutti varsin haastavalta ja ehkä käytännölle vieraalta, kunnes pääsin teologisella polullani pitemmälle ja aloin nähdä asiayhteydet ja sen, millainen teologia käytännön johtopäätösten taustalla vaikuttaa. Taustaksi mainittakoon vielä, että olen koonnut joitakin tämän matkan tuloksia myös kirjaan *Mitä on luterilaisuus? Kirkko, teologia ja yhteiskunta* (2020), joka löytyy osoitteesta julkaisut.evl.fi.

Luterilaisuuden innostavat piirteet

1. Vanhurskauttamisoppi ja Raamattu

Luterilaisuudessa keskeiseksi kuvataan usein sanoma Jumalan armosta Kristuksessa.¹ Keskeistä on siis pelastus- eli vanhurskauttamisoppi, jota katsotaan iskusanon ”yksin uskosta, yksin armosta, yksin Kristuksen tähden” kautta. Usein tämä kaikki pelkistyy sanaan ’armo’ tai ’Kristus’. Tämä sanoma ei kuitenkaan ole syntynyt tyhjiössä, vaan se kuuluu yhteen Kristus-keskeisen raamatuntulkinnan kanssa. Lutherin kuuluisa reformatorinen löytö on usein kiteytetty Roomalaiskirjeen sanoin: ”Uskosta vanhurskas saa elää” tai vanhan käännöksen mukaan, kuten sen itse opin: ”Vanhurskas on elävä uskosta”. Kohdalla on yhteys Habakukin kirjan profetiaan: ”...vanhurskas saa elää, kun hän pysyy uskollisena” (Room. 1:17, Hab. 2:4). Jo tästä intertestamentarisesta viitteestä huomaamme, että kyse ei ole uskosta, joka on abstraktia, vaan kyse on Jumalan yhteydessä elämisestä ja uskollisuudesta hänen rakastavalle tahdolleen.

Kristus Raamatun kuninkaana ja Herrana ja Jumalan armo ovat punoutuneet osaksi luotua, lunastettua ja pyhitettävää todellisuutta. Siksi armo on aina uudelleen ojennettu pelastava, välittävä ja rakastava käsi, ei rutiininomaista ja laimeaa, jota kohtaan on helppo muuttua välinpitämättömäksi. Armo ei ole halpa vaan kallis lahja. Oppi armosta hukkuvan syntisen ansiottoman pelastusrenkaana ja tienä elämään tulee ymmärrettäväksi vain ahdistuneen ja pelokkaan omantunnon taustaa vasten. Jokaisen tie tarjotun avun sisäistämiseen ei silti ole samanlainen, koska olemme kukin ainutkertaisia.

Tätä taustaa vasten minua on puhutellut, miten Dietrich Bonhoeffer avaa koko Raamatun hengellistä merkitystä luterilaisena teologina viittaamalla myös Lutherin esipuheeseen Jaakobin kirjeeseen, jota reformaattori toisaalta myös ”olkikirjeeksi” kutsui. Aiempi Tampereen piispa Juha Pihkala, joka toimi vuoden 1992 kirkkoraamatun käännöskomiteassa systemaattisen teologian

¹ Luterilaisuuden joitakin peruspiirteitä kokoa esimerkiksi Ketola 2016, 49–56.

asiantuntijana, onkin todennut, että meidän tulee lukea Jaakobin kirjettä, ”piti Luther sitä miten olkisenä tahansa”. Bonhoeffer kirjoittaa jyrkästi torjuen niin 1800-luvun kulttuuriprotestantismin subjektivismiin kuin ns. saksalaisten kristittyjen ideologisen raamatuntulkinnan:

Hylkäämme kaikki yritykset erottaa Jumalan sana ja ihmissana oman järjen tai oman hurskaan kokemuksen mielivaltaisilla perusteilla. Lutherin lause, että pyhä Raamattu on Jumalan sanaa silloin, kun se ajaa Kristusta, ei anna tilaa mielivaltaiselle valinnalle Raamatun käytössä. Koko Raamattu, kuten se on kaanonissa koottu yhteen, ajaa Kristusta. Mutta Pyhä Henki ilmoittaa meille Kristuksen Raamatussa, missä ja milloin hän haluaa. Pyhä Henki, joka puhuu pyhän Raamatun sanan kautta meille, on aina koko Raamatun henki eikä sitä voida siksi koskaan vaihtaa hurskaaseen kokemukseen, joka valitsee Raamatusta oman mielihalunsa mukaan. Pikemminkin on syytä ajaa Raamatun Herra, Kristus, siellä Raamattua vastaan, missä Raamattu on vaarassa tulla ajetuksi Kristusta vastaan. Mutta tämä vapaus pyhää Raamattua vastaan syntyy ainoastaan taipumisesta koko Raamatun sanan alle. Tämä nöyrä taipuminen on ilmaus tiedosta, että Jumalan sana ei ole koskaan minun vallassani, vaan Jumalasta käsin sillä on valta minuun, että Jumalan sana on yhä uudelleen minulle vieras sana. (Vrt. Vorrede zum Jakobusbrief 1522.)²

Käsitys Raamatusta hengellisen elämän peruskirjana, jonka antia myös Katekismus kiteytetysti avaa, on sellainen oppi, jonka itse olen vähin erin sisäistänyt ja joka innostaa. Yksi etappi tällä tiellä on ollut sellaisen meditatiivisen raamatunluvun opettelu, jota retriiteissä ja hengellisessä ohjauksessa suositetaan. Luther, Bonhoeffer ja muut kirkon opettajat ovat siinä minua auttaneet, mutta myös monet hyvät saarnaajat, jotka sanaa aidosti selittävät, niin että siitä voi kokea saavansa hengellistä ravintoa. Tällaisena Raamattu innostaa ja innoittaa – armo ja Kristus keskuksena.

2. Kirkkona maailmassa, mutta ei maailmasta – usko ja rakkaus

Armon ja elämän yhteenkuuluvaisuus merkitsee teologisesti sitä, että kristillisen toivon näkökulmasta voidaan nähdä teologisten käsitteiden usko, toivo ja rakkaus yhteys kristilliseen elämänasenteeseen, joka elää näiden kolmen vuorovaikutuksessa. Usko eli Kristuksen läsnäolo antaa paitsi toivon tuoman rohkeuden myös avaa näkemään omien toimien merkityksen toisille ihmisille eli lähimmäisille. Tästä näkökulmasta usko ei johda eristäytymiseen vaan kohtaamaan muut tasavertaisesti ja omilla lahjoilla palvellen. Kyse on sisäisen hengellisen elämän ruokkimisesta yhdessä ja erikseen, jotta oma paikka ihmisten yhteisössä voisi täyttyä täydemmin, yhteisen hyvän ja oman kutsumuksen toteuttamisen näkökulmasta.

Keskeinen, myös kirkollisen teologian ja seurakuntatyön näkökulmasta rakentava anti akateemisista opinnoista oli Tuomo Mannermaan ja hänen oppilaidensa Luther-tutkimusten löytö, jonka mukaan Lutherin ajattelussa Kristuksen läsnäolo uskossa ja sitä kautta uskovassa merkitsee uskon ja rakkauden yhteenkuuluvaisuutta. Usko on kokonaisvaltaista: sielun, ruumiin ja hengen huomioon ottavaa ja siinä mielessä myös varsin modernia holistisuudessaan. Luterilaisuus jäsentyy tätä kautta myös ekumeenisen teologian valtavirtaan. Kyse on samasta todellisuudesta, josta Dietrich Bonhoeffer puhui kuvaamalla sitä, miten Jeesus oli ”ihminen toisia varten” ja että myös kirkko on kutsuttu olemaan ”kirkko toisia varten”, ei kääntymään oman itsensä suojeluun vaan seuraamaan

² Dietrich Bonhoeffer's Werke 12, 368, suom. Tomi Karttunen.

Kristusta lähimmäisten vierelle armon kantamana. Faith and Order -asiakirjassa *Kirkko ja maailma* (1990/1993) ammennetaan tästä bonhoefferiläisestä perinnöstä ja todetaan:

On selvää, että kirkon missiossa jumalanpalvelus, todistus ja palvelu liittyvät toisiinsa ja vahvistavat toisiaan. Jumalanpalvelus ilman todistusta ja palvelua on vaarassa irtautua maailmasta, jossa jumalanpalvelukseen osallistuvat elävät. Palveleminen ilman jumalanpalvelusta on vaarassa tulla pelkäksi 'yhteiskunnalliseksi toiminnaksi'. Todistaminen ilman jumalanpalvelusta on vaarassa puhua kuuntelematta ensin Jumalan sanaa. Todistamisessa ilman palvelemista on puolestaan se vaara, että ihmisen hengellisten ja aineellisten tarpeiden muodostama kokonaisuus jää näkemättä.³

Raamattu ja yhteinen kristillisen uskon Traditio on taustalla näissä muotoiluissa. Puhuminen luterilaisuudesta on usein puhetta kristillisestä uskosta yleensä käyttäen termejä, jotka ovat tuttuja tietyssä toimintaympäristössä. Kyse on tietyllä tapaa pedagogisesta luterilaisuudesta, joka sopii monin osin yhteen muiden kirkkojen perinteen kanssa, vaikka tietyt korostukset ovat tyypillisiä juuri luterilaisille ja joiltakin osin juuri suomalaisille tai tiettyjen suomalaisten herätysliikkeiden edustajille. Kyse on siitä, että äidinkieli on lähinnä sydäntä, joten sitä kannattaa käyttää herkissä ja syvällisissä hengellisen elämän kysymyksissä.

Luterilaisuuden arkinen puoli on usein ilmaistu siten, että kukin palvelee omassa kutsumuksessaan vanhempana, tietyssä ammatissa, vapaaehtoistoiminnassa jne., niin että arkisesta palvelusta tulee järjestettyä jumalanpalvelusta. Meidän tulisi pitää huolta toinen toisestamme yhteiskunnassa.⁴ Kirjassa Pohjoismaiden historia (2002) kuvataan Pohjoismaiden taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen yhteistä taustaa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa seuraavasti:

Pohjoismaissa vallitsi koko maan käsittävä yhtenäiskulttuuri. Sen kulmakivi oli evankelisluterilainen valtionkirkko, joka samalla oli kansankirkko, sillä siihen kuului käytännössä maan koko väestö. Kirkon alullepanema koululaitos onnistui juurruttamaan Pohjoismaihin niin korkeatasoisen kansansivistyksen, ettei sen vertaista ollut missään muualla... Paikallisyhteisön vastuu ja yhteinen huolenpito köyhistä ja muista heikompiaisista oli Pohjolassa niin ikään ikivanhaa perua.⁵

Vaarana kristillisyyden yhteiskunnallisen ulottuvuuden painottamisessa on se, että itse uskon ulottuvuus leikataan elämästä pois ja suljetetaan yksityiselämän ja henkisen sisäisyyden piiriin yhtä lailla kuin silloin, kun usko nähdään yksityisasiana ilman yhteiskunnallista ulottuvuutta. Samastuessaan yleiseen elämäntapaan kristillisen uskon merkitys arjessa voi haihtua näkymättömiin

³ Kirkko ja maailma, art. III 55.

⁴ Kirkon nelivuotiskertomuksessa vuosilta 2012–2015 Osallistuva luterilaisuus (2016) Kimmo Ketolan artikkelissa (2016, 50) todetaan jopa, että: "Luterilaisuuden kenties omaleimaisimpia piirteitä on, että hengellisen elämän toteuttamisen areenaksi nähdään arkinen työ lähimmäisten ja yhteiskunnan hyväksi. Tämä näkyy kehotuksina vastuun kantamiseen toisista ihmisistä." Vrt. Bonhoeffer, Kutsu seuraamiseen (1965, 17, 20): "Jos armo on Kristuksen itsensä lahjoittama kristillisen elämän 'tulos', niin tämän elämän tulee olla jatkuvasti hänen seuraamistaan. Mutta jos armo on kristillisen elämän periaatteellinen edellytys, niin on siten syntini, joita teen eläessäni maailmassa, jo etukäteen vanhurskautettu... Onko se hinta, joka meidän tänään on maksettava järjestäytyneiden kirkkojen tuhoutumisena, mitään muuta kuin välttämätöntä seurausta liian halvalla saadusta armosta?... Mihän jäivät vanhan kirkon käsitykset, kirkon, joka kasteopetuksen avulla vartioi niin huolellisesti kirkon ja maailman välistä rajaa, kallista armoa?"

⁵ Pohjoismaiden historia 2002, 218–219.

– niinhän on monesti käynyt, kun vaikkapa lainsäädännön, ihmisarvon ja sosiaalipolitiikan taustalla olevat, kristillisen uskon monesti ruokkimat tai kasvattamat arvot menettävät ajattelussa yhteyden juuriinsa. Kun sitten etäännyttään inhimillistävistä ja suhteellisuudentajua antavista juurista riittävän pitkälle, voidaan altistua tietyissä tilanteissa vahvemman oikeudelle tai tehdään tietystä eettisesti korkeatasoisena ja modernina pidetystä ideologiasta suorastaan maallinen pelastusoppi vuohineen ja lampaineen. Siksi nykyisin ekumeenisessa keskustelussa puhutaan ”julkisen teologian” tarpeesta eli kirkon yhteiskunnallisen toiminnan perustumisesta omaan uskoon ja eetokseen tavalla, joka pyrkii samalla olemaan kommunikoituvaa myös muille.⁶

Kristillisellä käsityksellä persoonan ainutlaatuisuudesta ja yhteisön kannattelevasta merkityksestä olisi ja on paljon annettavaa nykyisissä keskusteluissa vaikkapa tekoälyn tai robotiikan hyödyntämisestä, digitalisaatiosta ja transhumanismista, joka voidaan nähdä uutena sekularisoituneena versiona kristillisestä pelastusopista, joka pyrkii rakentamaan ”uutta ihmistä”.

3. Luterilainen jumalanpalveluselämä

Itse kuulun siihen joukkoon, jota viehättää luterilaisuuden potentiaalisesti syvälinen ajatus sanasta ja sakramenteista. Siitä voidaan löytää ehkä yllättävänkin paljon myös ekumeenisia liittymäkohtia niin lännen kuin idän kristillisyydessä. Taustalla on ekklesiologinen ajatus, että kirkko on sakramentaalinen siinä mielessä, että läsnäolevan Kristuksen armo välitetään näkyvien välikappaleiden kautta eikä voida abstraktisti erottaa näkyvää ja todellista kirkkoa toisistaan. Tämä todellisuus on näkyvää ja kätkeytyä. Todellinen kirkko on empiirisessä kirkossa läsnä kuten sielu ruumiissa, vaikka tunnustuskirjat muistuttavat, että kaikki eivät ole kirkon sitoutuneita jäseniä hengellisessä mielessä. Sakramentaalisuus merkitsee sitä, että sanan on määrä tulla lihaksi myös meidän keskellämme. Jumalanpalveluksessa ja kirkollisissa toimituksissa tämä tarkoittaa sitä, että sanoma, eli viime kädessä läsnäoleva Kristus kolminaisuususkon keskuksena, ja ihmisten arki tulisi saattaa kohtaavaan vuoropuheluun keskenään.

Kirkko ja maailma -asiakirjassa sanoitetaan ekumeenis-teologisesti tämä Lutherin teologiainkin pohjalta hahmottuva todellisuus:

Kirkko on kutsuttu välittämään sanassa, sakramenteissa ja arkielämässä evankeliumin sanomaa, joka on tarkoitettu koko ihmiskunnalle. Kirkon tulee välittää tämä sanoma ’kääntämällä se – syvemmin kuin vain kielellisesti, nimittäin ’inkarnoimalla’ se, saattamalla se lihaksi -, jotta evankeliumin sanoma voidaan kuulla, ymmärtää ja ottaa vastaan kaikissa kulttuureissa. Kirkko välittää ja kääntää evankeliumin kulttuurista toiseen; se ei voi välttyä tulemasta osalliseksi kunkin kulttuurin erityispiirteistä. Kun evankeliumia välitetään, näiden erityispiirteiden tulee olla avoimia muutokselle. Universaalin luontonsa tähden kirkon on määrä vaikuttaa kaikissa kulttuureissa ja olla lähetetty niihin kaikkiin. Se on sekä konkreettisesti paikallinen että todellisesti katolinen, yleinen. Tämä on yksi jatkuvan helluntain näkökohta kirkon elämässä, kun Pyhä Henki antaa kirkolle voiman tulla ymmärrettäväksi ja vaikuttavaksi profetalliseksi merkiksi kaikkien kulttuurien ihmisille sekä haastaa näitä ihmisiä ykseyteen Kristuksessa katumuksen ja uskon kautta.⁷

⁶ Julkisesta teologiasta ks. esim. <https://lutheranworld.org/what-we-do/theology/public-theology> / Viitattu 4.4.2024.

⁷⁷ Kirkko ja maailma, III C 34.

Jumalanpalveluksen teologisena perustana on lahjansa tarjoavan kolmiyhteisen Jumalan läsnäolo lupauksensa mukaan sanassa, sakramenteissa ja seurakunnan uskossa kuten virressä sanotaan: ”Jumala on läsnä, häntä palvokaamme”. Hän on ilmoittanut itsensä kolmiyhteisenä Jumalana, Isänä ja Poikana ja Pyhänä Henkenä, joka on Luoja, Lunastaja ja Pyhittäjä. Usko Kolminaisuuteen kertoo ytimeltään Jumalan rakkaudesta, joka on kirkkaimmin tullut ilmi Kristuksessa Jeesuksessa, joulun, pääsiäisen ja helluntain Herrassa. Henki tuo hänet läsnäolevaksi lupauksen Sanan voimasta siellä, missä ollaan rukouksen ilmapiirissä koolla hänen nimessään. Jumalanpalvelus on rakenteeltaan anamneettista, eli siinä menneisyydessä lausutut Jeesuksen sanat ja Jumalan ilmoitus tulevat läsnäolevaksi ja avaavat tulevaisuuden näkymät Jumalan antamaan toivon tulevaisuuteen. Se on samalla myös epikleettistä eli Pyhän Hengen lahjoja ja läsnäoloa rukoilevaa, jotta armo ja totuus kirkastuisivat. Tästä näkökulmasta luettu ja saarnattu sana on sakramentaalista eli Kristuksen ja hänen lahjansa välittävää. Kaste ja ehtoollinen puolestaan ovat näkyvää sanaa, joissa Kristuksen todellinen läsnäolo toteutuu Hengen liittyessä aineeseen sanan kautta. Synninpäästön sanassa eli absoluutiossa Jumalan anteeksianto on läsnä avainten vallan kautta.

Tästä näkökulmasta koko jumalanpalvelus tai messu on rukousta eli puhetta Jumalan kanssa – kuuntelua unohtamatta – ja samalla myös hänen tekojensa ja läsnäolonsa palvomista ja hänen teoistaan kiittämistä ja hänen ylistämistään. Hänen läsnäolossaan saamme myös tuoda elämämme kaikkineen hänen eteensä sellaisena kuin se rehellisesti on ja keventää kuormia. Se, että rippi voisi ainakin toisinaan olla yksityisrippi, auttaisi edelleen konkretisoimaan asioita. Ripittäytyminen ei jäisi vain yleiselle tasolle vaan auttaisi kohtaamaan myös oman itsensä rehellisesti rakkauden ja armon paljastavassa valossa. Itsetuntemus kohentuu tervehdyttävässä ilmapiirissä, niin että voi kasvaa kohti Jumalan kuvan kaltaisuutta omassa elämässä omana ainutkertaisena itsenä eli nimeltä kutsuttuna.

Tästä tietyllä tapaa haastavan ja ohjaavan *lain* sekä toisaalta anteeksiantamuksen ja uuden mahdollisuuden armon *evankeliumin* näkökulmasta katsottuna luterilaisen jumalanpalveluksen osat ruokkivat itseäni. Kun johtaa jumalanpalvelusta tai muuten palvelee siinä, keskittyminen sisältöön, joka puhuttelee itseä, auttaa olemaan läsnä niin, että voi tämän valossa kuunnella myös sitä, miten kulloinkin kohdattavaa seurakuntaa voi rakentaa sanomasta käsin omassa elämäntilanteessaan.

Virret ovat itselleni olleet jumalanpalveluksessa aina tärkeitä. Ne ilmentävät yhteisöllistä rukousta, sisältävät paljon kiteytynyttä sanomaa, joka kantaa ylisukupolvista viestiä ja liittää pyhän yhteyteen läpi aikojen, ja usein sävelmätkin tukevat sanoman märehtimistä ja sen tunnelmassa läsnä olemista ainakin omalla kohdalla. Tämä tosin edellyttää usein hidasta asioiden sisäistämistä useiden toistojen ja usein myös oman aktiivisuuden ja pohdinnan kautta. Ei ole toisaalta kumma, jos hitaan ruoan arvo voi jäädä huomaamatta, jos on tottunut pikaruokaan. Jos vastaanottaja on avoimella mielellä, yllättäviäkin löytöjä voi tehdä. Sama pätee kirkkomusiikkiin laajemmin. Pidän klassisesta musiikista ja rikkaasta sen aarteiden esittelystä, mutta pidän myös monista muun tyyllisistä hengellisistä musiikkiesityksistä, kun ne esitetään taidokkaasti ja eläytyen. Niin sana, rukous, ehtoollinen, musiikki kuin liike ja läsnäolo sekä ihmisten huomaaminen ja välittämisen ilmaiseminen ovat osa jumalanpalvelusta ja sen kokonaissanomaa. Osallisuuden ja tilan antamisen myötä on tilaa rakentaa yhteisöä, joka rakastuu jumalanpalvelukseen, niin kuin monille on käynyt laskevista käyristä huolimatta.

4. Luterilaisuus ja suomalainen kulttuuri

Luterilaisuuden yleinen merkitys pohjoismaisen hyvinvointivaltion ja lukutaidon arvostamisen, yhteisvastuun ja lainkuuliaisuuden taustalla on varsin yleisesti tunnettua ja tunnustettua, ja vieläkin näistä on hyvä muistuttaa, vaikka muillakin aatehistoriallisilla tekijöillä on ollut oma vaikutuksensa. Taustalla on myös kristillisen perinteen ajatus jokaisen ihmisarvosta, joka kytkeytyy toinen toisistamme huolen pitämisen eetokseen. Lutherkin korosti uskon lisäksi rakkaudentekoja. Talouseettisesti on huomautettu, että Luther ymmärsi hintamekanismin toiminnan markkinoiden kysynnän ja tarjonnan tasapainottajana ja puolusti vapaata elinkeinoelämää, vaikka korostikin samalla lähimmäisenrakkauden toteuttamista talouselämässä. Hän ei hyväksynyt pidäkkeetöntä voiton maksimointia tai ostajan hädänalaisen tilan hyväksikäyttöä. Hän kritisoi koronkiskontaa ja monopolivoimien hyödyntämistä. Luther arvosteli kovasanaisesti kerskakulutusta ja yläluokan mieltymistä ylellisiin tuontituotteisiin, mikä nykyisin on jälleen varsin ajankohtaista jo ekologisista syistä. Lutherin taloudellista ajattelua leimaa kaikessa kultaiseen sääntöön pohjautuva etiikka, vaatimus kohtuullisuuteen ja yhteisön hyvän edistämiseen.⁸ Talouseettisiä pohdintoja Luther esittää myös 43. ja 44. teesissään, jotka ovat osa kuuluisia 95 teesiä anekappaa vastaan:

43. Opetettakoon kristityille, että se, joka antaa köyhälle tai lainaa tarvitsevalle, tukee paremmin kuin jos hän lunastaisi aneen.

44. Sillä rakkaudentyöstä kasvaa rakkaus ja ihminen tulee paremmaksi, mutta ane ei tee häntä paremmaksi vaan ainoastaan vapaammaksi rangaistuksista.⁹

Näistä on viime vuosina kirjoitellut julkisuudessa taloustieteilijän näkökulmasta esimerkiksi Sixten Korkman, jonka mukaan:

”Kristinuskon on ollut hallitseva viitekehys viimeisen 2000 vuoden ajan. Se löi leimansa koko yhteiskuntaan läntisessä maailmassa ja siihen, miten ajateltiin taloudessa. Näin ollen kristinuskon on ohittamaton silloin, kun puhutaan siitä, miten ideat ja kulttuuri muokkaavat maailmaa... – Meillä Suomessakin on toiminut tutkimusryhmä, joka korostaa sitä, että luterilaisuus on lyönyt leimansa pohjoismaisiin yhteiskuntiin. Voimme ajatella jopa, että pohjoismaainen hyvinvointi heijastaa paljon sellaista arvomaailmaa, joka on maallistunutta luterilaisuutta.”¹⁰

Viittasin jo aiemmin seurakunnan virsilauluun luterilaisuuden keskeisenä perintönä. Vieläkin vaikkapa Suvivirsi ja kauneimmat joululaulut kuuluvat monien suomalaisten elävään traditioon ainakin tiettyinä vuodenaikoina ja tietyissä tilanteissa. Virsilaulua olisi syytä vaalia vielä enemmänkin paitsi syvän sisällön välittäjänä myös osana uskon kokemuksellista, myös tunne-elämän huomioon ottavaa ulottuvuutta, joka rakentaa parhaimmillaan hienolla tavalla yhteisöllisyyttä laajemminkin. Meillä julkinen laulaminen on eri syistä näivettynyt, vaikka karaoke vielä taitaa olla varsin suosittua. Seurakunnallisessa kontekstissa karaokekokeilut lienevät kuitenkin jääneet marginaaliin. Bachin passioiden ja oratorioiden arvo osana kulttuuriperintöä ja juhlan juhlistamista vielä varsin laajalti tunnustetaan. Mikä ettei tarttuvien laulujen ja sävelmien kautta

⁸ Mangeloja 2018, 84. https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wp-content/uploads/2018/03/KAK_1_2018_176x245_WEB-86-101.pdf / Viitattu 2.4.2024.

⁹ 95 teesiä, Luther: Valitut teokset 1958, 456. Toim. Lennart Pinomaa. Aneista katolisessa kirkossa ks. <https://www.newadvent.org/cathen/07783a.htm> / Viitattu 2.4.2024.

¹⁰ <https://www.seurakuntalainen.fi/uutiset/sixten-korkman-kristinuskon-rooli-lansimaisen-hyvinvoinnin-perustana/> / Viitattu 2.4.2024.

sanoma vieläkin voisi välittyä? Pitäisi vain murtaa ruutumaailman lumo ja saada ihmiset kohtaamaan toisiaan digiläsnäolon lisäksi. Näyttää siltä, että vaikkapa Virossa ja Ruotsissa yhteislauluperinne voi paremmin kuin meillä.

Luterilaisuuden vaikutus läntisen kulttuuriperinnön välittäjänä on tunnettua etenkin, kun se nähdään jatkumona läntiselle katoliselle vaikutukselle aina piispa Henrikistä lähtien tähän päivään asti. Ruotsalainen ja saksalainen kulttuurivaikutus pohjustivat Suomen suuntaa pohjoismaisena ja eurooppalaisena oikeusvaltiona, joka pyrkii edistämään kansainvälisen oikeuden mukaista sääntöpohjaista eetosta. Osana luterilaista, kristillistä ja antiikin luonnonoikeusperinnettä reformaattori Olaus Petrin tuomarinohjeet alleviivaavat moraalin ja etiikan kytköstä lakiin ja sen tulkintaan – ”mikä ei ole oikeus ja kohtuus, ei saata olla lakikaan”.

Ensi vuonna vietetään Nikean kirkolliskokouksen ja uskontunnustuksen 1700-vuotisjuhlaa. Rooman keisarin Konstantinuksen ajoista nähdään alkaneen käänteeseen, joka on tähän päivään asti näkynyt valtion ja kirkon läheisessä yhteistyössä eri aloilla, vaikka nykyään elämmekin tässä suhteessa yhä selvemmin jo niin sanotusti jälkikonstantinolaista aikaa. Kirkon asema on heikentynyt, eikä se ole itsestään selvyys. Kansankirkollisuuteen kuuluu nykyään yhä selvemmin toimiminen ekumeenisesti ja uskontodialogisesti pienempien kirkkokuntien ja kristillisten yhteisöjen kanssa sekä suhteessa myös muihin uskonnollisiin ryhmiin. Vähitellen aletaan julkisuudessaakin nähdä uskonnon ja uskontolukutaidon merkitys globaalissa todellisuudessa.

Vieläkin sodat, kulkutaudit ja muut suuret kriisit herättävät eksistentiaalista hätää ja myös ruokkivat halua auttaa sekä auttamistyön arvostusta. Kansainvälisesti niin sanotusti uskopohjaisten toimijoiden arvostus humanitaarisessa avustamisessa ja kehitysyhteistyössä on kasvanut. Niillä kun on tunnustettu arvopohja, joka vakuuttaa myös globaalissa etelässä. Tästä näkökulmasta Kirkon ulkomaanavun ja kirkollisten lähetysyhdistysten merkitys ja arvostus on edelleen varsin korkealla tasolla. Tarvitaan eettistä perustaa ja realistisen toivon ylläpitämistä kamppailussa vaikkapa ilmastohätätilaa vastaan. Tarvitaan kohtuullisuuden, jokapäiväiseen leipään tyytymisen eetosta. Luterilaisen maailmanliiton vuoden 2017 globaaliin reformaation 500-vuotismerkkivuoteen lanseeraamat iskulauseet: ihminen, luomakunta ja pelastus eivät ole kaupan ovat vieläkin ajankohtaisia ja käyttökelpoisia rakentavassa kulttuurikritiikissä.

Luterilaisuus, media ja viestimme kokonaisvaltaisuus

Miten luterilaisuutta pitäisi sitten pitää esillä mediassa? Historiallinen vaikutus ja seurakuntien ja kirkon työ paikallisesti, valtakunnallisesti ja kansainvälisesti on hyvä lähtökohta. Kirkon viestintäohjelma 2023 kiteyttää seuraavat kirkollisen viestinnän periaatteet luetteloksi: ” Kirkollinen viestintä 1) pohjautuu kirkon ydinsanomaan, 2) on rohkeasti kristillistä, 3) on ajankohtaista ja avointa, 4) on keskustelevaa ja kunnioittavaa, 5) on selkeää ja saavutettavaa, 6) tunnistaa erilaisten kohderyhmien tarpeet, 7) uudistuu jatkuvasti viestinnän kanavien ja teknologioiden kehittyessä.”¹¹

¹¹ Ovet auki – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon viestintäohjelma 2023, 2 https://evl.fi/plus/wp-content/uploads/sites/3/2023/08/Viestintaohjelma_FINAL_saavutettava2.pdf / Viitattu 3.4.2024.

Tätä lähtökohtaa avataan vielä tiiviisti viestintäsuunnitelman alussa: ”Viestintäohjelma osoittaa viestinnällistä suuntaa, jotta sanoma Kristuksesta liikkuu siellä, missä ihminen kulkee. Se auttaa näkemään viestinnän kirkon mahdollisuutena olla läsnä ihmisten elämässä. Kirkko kutsuu ihmisiä Jumalan yhteyteen ja rohkaisee välittämään lähimmäisistä ja luomakunnasta. Toteutamme tätä tehtävää viestinnän ja vuorovaikutuksen, kuuntelun ja keskustelun kautta. Kirkon kaikki toiminta – se mitä ja miten toimimme – välittää viestiä. Viestintä ja vuorovaikutus on siis kirkon ydintoimintaa. Samaan aikaan viestinnän tehtävänä on tukea ja tehdä näkyväksi kaikkea kirkon toimintaa.”¹² Kyse ei suinkaan ole vain puheesta vaan koko olemisen ja tekemisen tavasta.

On siis lähdettävä liikkeelle omasta missiosta ja sanomasta, kirkon ydinsanomien pohjalta. Ei tule kätkeä kristillistä taustaa ja pohjavirettä. Silti tulee puhua tämän ajan ihmisille keskustelevasti ja kunnioittavasti, niin että sanoma on helppo tavoittaa ja ymmärtää. Tulee myös ajatella, kenelle puhutaan ja mitkä juuri sen ryhmän tarpeet ovat. Kaikki ei puhuttele kaikkia. Yksi tapa ottaa huomioon eri ikäisiä on luterilaisen kirkon Polku-toimintamalli sekä kohtaaminen ja kutsuminen henkilökohtaisesti vaikkapa kirkkoon.¹³ Viestinnässä on hyvä käyttää monia viestintäkanavia mahdollisimman monen ihmisryhmän tavoittamiseksi. Tämä on selvä ja perusteltu kuvaus, mutta toteuttaminen onkin sitten haastavampaa. Silti siihen tulee pyrkiä, sopeuttaa omaan työkenttään ja seurakuntaan tai kaupunkiin/kotipitäjään.

Jos puhutaan vain historiasta ja luvuista tai seurakunnan kiinteistöstrategian suunnittelusta tai toteuttamisesta tai muusta yleisestä puheenaiheesta, voidaan luoda yhteyttä, mutta ei vielä juuri syvennetä kristillistä identiteettiä. Sanomaa voi toki kehystää kertomalla vaikkapa historiallisista taustoista ja esimerkkejä sanoman vaikutuksesta eri puolilla Suomea ja kansainvälisesti. Se voi olla kiinnostavaa ja innostavaa. Edelleen pitää paikkansa, että myös henkilökohtaiset esimerkit lähentävät kuulijoihin tai lukijoihin ja tekevät mahdolliseksi seuraavat askeleet, joita mahdollisesti otetaan uskon ja kirkkosuhteen syventämiseksi.

Olette varmaankin kuulleet ja ehkä nähneetkin rohkaisevia esimerkkejä siitä, että nuorimmat ikäluokat ja erityisesti nuoret miehet ovat ilmaisseet uudella tapaa kiinnostusta kristillistä uskoa ja sen sisältöjä kohtaan. Rippikouluikäisillä tehdyn tutkimuksen mukaan nuoret miehet uskovat vahvemmin kristinuskon ydinsisältöihin kuin nuoret naiset, vaikka kokonaisuutena tulos on vielä kaukana siitä, mitä se oli vielä muutama vuosikymmen sitten. Tilastot eivät kykene ennustamaan ja kuvaamaan kaikkea ja rohkaiseviin esimerkkeihin on hyvä tarttua ja ennen muuta uskoa siihen, että luterilaisen kirkon ja yleensä kristillisten kirkkojen uskon, toivon ja rakkauden sanomalla on kantovoimaa myös tänään. Se koskettaa yksilöä ja yhteisöä syvältä antaen sille elinvoimaa ja toivoa myös kärsimyksen ja kuoleman hetkellä. Syvin toivo on kätkeytynyt ristiin ja kärsimykseen, mutta sanoma on myös tervehdyttävää, luottamusta ja rohkeutta antavaa, arvon näkemistä jokaisella sekä vakaumusta, että myös synnin ja pahan valta voidaan kohdata ja sen ote voittaa, vaikka elämä ei helpoksi muuttuisikaan. Ahdistusten ja koettelemusten kestäminen parhaimmillaan lujittaa uskoa. Siinä ei ole kyse pinnallisesta kaunosieluisuudesta vaan toivosta, joka on koeteltua ja kestäväää. Se kestää myös hyökkäykset, vaikka esimerkiksi epäily ei ole mitään itsetarkoituksellista ja sellaisena

¹² https://evl.fi/plus/wp-content/uploads/sites/3/2023/08/Viestintaohjelma_FINAL_saavutettava2.pdf,3. Esimerkiksi ohjelman sivulla viisi on hyvä kuvaus ja muistitaulu siitä, millaisessa toimintaympäristössä nykyisin viestimme. / Viitattu 3.4.2024.

¹³ <https://evl.fi/plus/seurakuntaelama/polku-toimintamalli/> / Viitattu 3.4.2024.

jotakin ylistettävää. Kiinnostavampaa on tietää, miten voi uskoa ja mitä uskon salaisuuksiin perehtyminen avaa Jumalasta, ihmisestä ja maailmasta. Tällaisia etsijöitä on muitakin kuin vaikkapa Tuomas Enbuske ja Merete Mazzarella, joiden kautta näitä teemoja on nostettu viimeksi esiin.¹⁴

Kun puhutaan yleensä papin työssä, mutta myös suurelle yleisölle ja medialle, lähtökohta on, että tulee olla itse perehtynyt syvällisesti siihen, mistä puhuu. Sitä kautta voi myös löytää sovelluksia ja vakuuttavuutta, jota tarvitaan kaikessa sanomaa eteenpäin välittävässä puheessa. Perustiedot, oma innostus ja sen viestiminen ymmärrettävästi ja kiinnostavasti on jo hyvä alku ja jokaisen ulottuvissa. Ei silti ole tarvetta olla besserwisser. Inhimillisyys voi olla voimavara. Ei tarvitse olla maailman paras esiintyjä, mutta kokemus auttaa vapautumaan liiasta kankeudesta ja näkemään muodon kantaman sisällön luovasti. Kirkkovuosi on yksi kulttuurinen ja historiallinen liittymäkohta, joka kantaa sisällään syvää sisältöä, samoin jumalanpalvelus ja kirkollisten toimitusten perusrunko sekä niihin liittyvät tavat. Symbolit ja eleet, jotka nousevat sisäistetystä sanomasta, voivat olla hyvinkin puhuttelevia, kun niitä käyttää luontevasti ja itse vakuuttavasti läsnä ollen tilanteessa ja seisten sen takana, mitä sanoo. Toisaalta myös karuus ja niukkuus voi olla joskus hyvä tehokeino. Meillä on erilaisia vahvuuksia, joita voimme käyttää kokonaisviestin perillemenoon. Kyse ei ole niinkään siitä, miten selviydymme vaan siitä, miten kiinnostuneita olemme ihmisistä ja viestin perillemenosta. On tärkeää tavoitella myönteistä tarttumapintaa, niin että hyökkäävä tyyli ei sulje kanavaa ja aktivoi torjuntaa, vaikka joskus särmä on eduksi.

Teologisesti luterilainen uskon ja rakkauden teologia, joka ammentaa Raamatusta ja kristillisen perinteen rikkaudesta, on varsin rikas aarrearkku, josta voi ammentaa tuoretta ja virkistävää, elvyttävää vettä. Lahjan ja armon teologiasta kohoavat myös käsitykset ihmisarvosta, ihmisoikeuksista, yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksen tärkeys, lääke niin itsekästä individualismia kuin yksilön jyräävää totalitarismia vastaan. Ristin teologia, Golgatan ja tyhjän haudan dynamiikka ja sen sisäistäminen auttaa kohtaamaan – niin itseä kuin muitakin – elämän haurauden ja raadollisuuden realistisen optimistisesti ja toivorikkaasti.

On hyvä muistaa ja kehittää sitä ajatusta, että luterilaisuus on ekumeenista teologiaa. Paitsi luterilaisuuden suppeasti ajatellen omat myös yhteiset kristikunnan aarteet ovat käden ulottuvilla. Sisältöihin perehtyminen auttaa näkemään erilaisten traditioiden yhteisen perustan yhteisessä kristillisessä uskossa ja miten sitä voidaan tulkita, niin että se paremmin kommunikoituu tätä perinnettä ja sen sisältöjä tuntemattomalle sekä samalla tarjoaa uuden ja omintakeisen näkökulman yleiseen kulttuuriseen tulkintatraditioon verrattuna. Tärkeätä on kyky sen sanoittamiseen, mikä on kirkon oma sanoma ja miten se voi tulla lihaksi tänään ja kokemus siitä, että se koskettaa myös tänään. Rukous, oppi ja käytännön kristillisyyden tukevat toinen toistaan. Teologiakin on varsin kokonaisvaltaista. Siitä viestii myös uskon kolminaisuusopillinen luonne persoonien välisenä vuorovaikutuksena rakkaudessa.

¹⁴ Ks. arkkipiispa emeritus John Vikströmin arvio Mazzarellan kirjasta: <https://www.vartija-lehti.fi/jotain-muitakin-professorin-pohdintoja-uskosta/>, Tuomas Enbusken haastattelu: <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/toimittaja-tuomas-enbuske-kasvoi-uskoon-ja-koki-pyhan-hengen-kosketuksen>, nuorista miehistä ja uskosta: <https://www.seurakuntalainen.fi/uutiset/jos-joku-sanoo-mitaan-positiivista-miehista-nuoret-miehet-ovat-vastaanottavaisia-miksi-nuori-mies-uskoo/> ja blogini nuorimman sukupolven uskosta Suomessa ja globaalisti: <https://www.kotimaa.fi/blogit/nuorimman-sukupolven-vahvistuva-usko/>. /Viitattu näihin 3.4.2024.